

The Abraham Arbesfeld Kollel Yom Rishon

Sunday Morning Learning Program for Men

WWW.KOLLELYOMRISHON.ORG

Taarovet Hametz on Pesah: its Halakhic and Hashkafic Significance

Rabbi Michael Rosensweig
March 15, 2015 • כד' אדר תשע"ה

1 שמות פרק יב

(יט) שְׁבַעַת יָמִים שָׁאֵר לֹא יִמָּצָא בְּבִתְיֵיכֶם כִּי כָּל אֶחָד מִחֻמְצֹת וְנִכְרְתָהּ הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מְעַדֵּת יִשְׂרָאֵל בְּגֵר וּבְאֶזְרָח הָאָרֶץ:
(כ) כָּל מִחֻמְצָת לֹא תֹאכְלוּ בְּכָל מוֹשְׁבֵיכֶם תֹּאכְלוּ מִצּוֹת: פ

2 תלמוד בבלי מסכת פסחים דף מב עמוד א

משנה. ואלו עוברין בפסח: כותח הבבלי, ושכר המדי, וחומץ האדומי, וזיתום המצרי, וזומן של צבעים, ועמילן של טבחים, וקולן של סופרים. רבי אליעזר אומר: אף תכשיטי נשים. זה הכלל: כל שהוא ממין דגן - הרי זה עובר בפסח. הרי אלו באזהרה, ואין בהן משום כרת.

3 רש"י מסכת פסחים דף מב עמוד א

משנה. ואלו עוברין - עליהן בבל יראה ובבל ימצא, וכולהו מפרש להו בגמרא, זיתום וזומן וקולן ועמילן. תכשיטי נשים - בגמרא מפרש. מין דגן - חמשה מינין: חיטין ושעורין וכוסמין ושכולת שועל ושיפון. ואין בהן כרת - אם אכלן, אבל לאו יש באכילתן, ובגמרא יליף לה כולה.

4 תוספות מסכת פסחים דף מב עמוד א

ואלו עוברין בפסח - פ"ה לעבור עליהן בבל יראה ובבל ימצא וגם ריב"א מדקדק מלשון עוברים דמשמע עוברין מן העולם ואין נראה לר"ת דמשמע דכל הנך מרבינן מכל מחמצת לא תאכלו ואפילו באכילה לא הוה מיחייב אי לאו דרבייא קרא ומהיכי תיתי בל יראה ובל ימצא ונראה לר"ת דאלו עוברין פי' האוכלין ועוברין היינו מעל השולחן דלאו בני מיכל נינהו אבל בל יראה ליכא.

5 תלמוד בבלי מסכת פסחים דף מג עמוד א

מאן תנא דחמץ דגן גמור על ידי תערובות, ונוקשה בעיניה בלאו? - אמר רב יהודה אמר רב: רבי מאיר היא. דתניא: שיאור ישרף, ונותנו לכלבו. והאוכלו - בארבעים. הא גופא קשיא! אמרת שיאור ישרף - אלמא: אסור בהנאה. והדר תני: ונותנו לפני כלבו - אלמא: מותר בהנאה! - הכי קאמר: שיאור ישרף - דרבי מאיר לרבי מאיר, דרבי יהודה לרבי יהודה. ונותנו לפני כלבו - דרבי מאיר לרבי יהודה. והאוכלו בארבעים - אתאן לרבי מאיר. שמעינן ליה לרבי מאיר: נוקשה בעיניה - בלאו, וכל שכן חמץ דגן גמור על ידי תערובת. רב נחמן אמר: רבי אליעזר היא, דתניא: על חמץ דגן גמור - ענוש כרת, על עירובו - בלאו, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים: על חמץ דגן גמור - ענוש כרת, על עירובו - בלא כלום. ושמעינן ליה לרבי אליעזר דאמר חמץ דגן גמור על ידי תערובת בלאו - וכל שכן נוקשה בעיניה. ורב נחמן, מאי טעמא לא אמר כרב יהודה? - אמר לך: דילמא עד כאן לא קאמר רבי מאיר התם - אלא נוקשה בעיניה, אבל חמץ דגן גמור על ידי תערובת - לא. ורב יהודה מאי טעמא לא אמר כרב נחמן? - אמר לך: עד כאן לא קאמר רבי אליעזר התם - אלא חמץ דגן גמור על ידי תערובת, אבל נוקשה בעיניה - לא אמר. תניא כוותיה דרב יהודה: + שמות יב + כל מחמצת לא תאכלו - לרבות כותח הבבלי, ושכר המדי, וחומץ האדומי, וזיתום המצרי. יכול יהא ענוש כרת - תלמוד לומר (שמות יב) כי כל אכל חמץ ונכרתה על חמץ דגן גמור - ענוש כרת, ועל עירובו - בלאו. מאן שמעת ליה דאמר על עירובו בלאו - רבי אליעזר היא, ואילו נוקשה בעיניה - לא קאמר. שמע מינה: נוקשה לרבי אליעזר לית ליה

6 תלמוד בבלי מסכת פסחים דף מד עמוד א

וכזית בכדי אכילת פרס דאורייתא היא? - אמר ליה: אין. - אי הכי, אמאי פליגי רבנן עליה דרבי אליעזר בכותח הבבלי? - אלא מאי - משום דהיתר מצטרף לאיסור. סוף סוף אמאי פליגי רבנן עליה דרבי אליעזר בכותח הבבלי? אלא: הנח לכותח הבבלי, דלית ביה כזית בכדי אכילת פרס.

7) רמב"ם הלכות חמץ ומצה הקדמה

הלכות חמץ ומצה. יש בכללן שמונה מצות, שלש מצות עשה, וחמש מצות לא תעשה. וזה הוא פרטן: (א) שלא לאכול חמץ ביום ארבעה עשר מחצות היום ולמעלה. (ב) להשבית שאור מארבעה עשר. (ג) שלא לאכול חמץ כל שבעה. (ד) שלא לאכול תערובת חמץ כל שבעה. (ה) שלא יראה חמץ כל שבעה. (ו) שלא ימצא חמץ כל שבעה. (ז) לאכול מצה בלילי הפסח. (ח) לספר ביציאת מצרים באותו הלילה. וביאור מצות אלו בפרקים אלו.

8) רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק א הלכה ו

אין חייבין כרת אלא על אכילת עצמו של חמץ אבל עירוב חמץ כגון כותח הבבלי ושכר המדי וכל הדומה להן מדברים שהחמץ מעורב בהן אם אכלן בפסח לוקה ואין בו כרת שנאמר + שמות י"ב + כל מחמצת לא תאכלו, במה דברים אמורים בשאכל כזית חמץ בתוך התערובת בכדי אכילת שלש ביצים הוא שלוקה מן התורה, אבל אם אין בתערובת כזית בכדי אכילת שלש ביצים אף על פי שאסור לו לאכול אם אכל אינו לוקה אלא מכין אותו מכת מרדות. + /השגת הראב"ד/ אבל ערוב חמץ כגון כותח הבבלי ושכר המדי וזיתים המצרי. א"א הרב ז"ל (לדף מג) פסק באלו כרבנן משום דאין כזית בכדי אכילת פרס. +

9) ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה קצח

והמצוה הקצ"ח היא שהזהירנו מאכול דברים שיש בהם תערובת חמץ ואע"פ שאינן לחם כמו המוריים והכותח והשכר והדומה להם. והוא אמרו (שם) כל מחמצת לא תאכלו [ולשון מכילתא (דרשב"י) כל מחמצת לא תאכלו] לרבות כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי יכול יהיו חייבין עליהן כרת תלמוד לומר כי כל אוכל חמץ ונכרתה מה חמץ מיוחד שהוא מין גמור יצאו אלו שאינן מין גמור ולמה באו לעבור עליהן בלא תעשה. וכבר התבאר בפסחים (מד א) שעם היותם אסורים ומוזהר מאכילתם לא נתחייב באכילתם מלקות אלא אם היה בהן כזית חמץ בכדי אכילת פרס. אמנם אם היה בהן ערוב חמץ פחות מזה השעור אין חייבין על אכילתן מלקות:

10) השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה קצח

כתב הרב והמצוה קצ"ח היא שנמנענו מלאכול הדברים שיש בהן ריח חמץ ואע"פ שאינם לחם כגון אלפקאע וכותח והמוריים ודומיהם והוא אמרו יתעלה כל מחמצת לא תאכלו ולשון מכלתא כל מחמצת לרבות כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי יכול יהיו חייבין עליהם כרת ת"ל חמץ מה חמץ מיוחד שהוא מין גמור יצאו אלו שאינן מין גמור למה באו לעבור עליהם בלא תעשה ונתבאר בפסחים שעם היותם אסורין ואכילתם נמנעת לא נתחייב באכילתם מלקות אלא אם היה בהם כזית בכדי אכילת פרס אמנם אם היה בהם ערוב חמץ פחות מזה השעור אינו חייב על אכילתו מלקות. ודעתו לומר שכשיש בחמץ כזית בכדי אכילת פרס אסור מן התורה ונתרבה מן הלאו הזה למלקות ולא לכרת וכשאינו בו כזית בכדי אכילת פרס אין בו מלקות שאינו אסור מן התורה אלא איסורו מדבריהם למכת מרדות. וכך כתב בחבורו הגדול (חמץ פ"א ה"ו). והאמת בזה הענין כולו הפך מדבריו. שהחמץ כשיש בו כזית בכדי אכילתו פרס חייבין עליו כרת לדברי הכל. ואינו בא בריבוי הזה אבל הוא עיקר חמץ שבתורה למלקות ולכרת לפי שהוא כחמץ גמור בפני עצמו. ובביאור אמרו (פס' מד א) כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא. כלומר שאינו בטל ומצטרף בין למלקות בין לקרבן אבל כשאינו בו כזית בכדי אכילת פרס בזה הוא שאמרו (שם מג א) לרבות כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וריבוי אותן למלקות ולא לכרת. והם עוד דברי ר' אליעזר ואין הלכה כן שהוא האומר על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו והלאו הוא כל מחמצת לא תאכלו. וההלכה כדברי החכמים שהם אומרים על חמץ דגן ענוש כרת ועל עירובו בלא כלום. והנה הוא פטור ואינו לוקה כלל מן התורה שחכמים אין להם ריבוי לאו בתערובת חמץ כלל אלא או ענוש כרת או פטור. ובפירושו הזכירו (שם ב) דרבנן לא דרשי כל והלאו הזה לדבריהם (שם א) כל מחמצת אין לי אלא שנתחמץ מאליו חמצו על ידי דבר אחר מנין ת"ל כל מחמצת. וכן כזית בכדי אכילת פרס חייבין עליו בכל איסורין שבתורה בין מלקות בין כרת כמו שאמרו בכללן (ע"ז סז א - ב) כל שטעמו וממשו אסור ולוקין עליו וזהו כזית בכדי אכילת פרס. וכיון שהוא לוקה

בשאר האיסורין נלמוד שהוא חייב כרת בכל חייבי הכרתות לפי שאין בשאר איסורין מדרש לרבות מלקות ולמעט כרת כמדדשו שלרבי אליעזר בחמץ. וכבר נתבאר זה בהלכות גדולות (ה' פסח דכ"ט ע"ג) ובשאלות (סי' פ).

והנה יחסר זה הלאו ממנין המצות שהוא מן הלאוין הרבים שבאו בחמץ ובשאר לתשלום איסורן וזה משלים איסור בחמץ עצמו בין שנתחמץ מאליו או שחמצו בדבר אחר ואינו נמנה :

11) רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ד הלכה ח

ה תערובת חמץ עוברין עליה משום כל יראה וכל ימצא, כגון המוריס וכותח הבבלי ושכר המדי שעושיין אותו מן הקמח, וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים, אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה הרי זה מותר לקיימו בפסח.

12) כסף משנה הלכות חמץ ומצה פרק ד הלכה ח

תערובת חמץ עוברין עליה וכו'. כתב ה"ה כבר נתבאר בפ"א וכו'. ולי יותר מתיישב אצלי פירוש ה"ר משה כהן דאע"ג דלקות על אכילתו בעיא כזית בכדי אכילת פרס לעבור עליו בכל יראה וכל ימצא בבציר מהכי סגי והטעם משום דלענין אכילה כל שהוא פחות מכזית בכדי א"פ ה"ל כאילו אכל חצי זית היום וחצי זית למחר ואינו לוקה שכלל הוא בידינו שכל שאכל כזית איסור ושהה באכילתו יותר מכדי א"פ אין לוקין עליו אבל לעבור עליו בכל יראה כיון שעוברין על התערובת מאחר שיש כאן כזית מה לי שיהיה בכדי א"פ או יותר מא"פ. ומה שהביא ה"ה ראייה ממה שכתב כאן רבינו כגון כותח הבבלי וכו' אותן שהזכיר פ"א (שאיין) [שיש] בהם כזית בכדי א"פ לאו ראייה היא שהרי ה"ה בעצמו כתב שם בהשיבו להשגת הראב"ד ואני אומר שאין זו השגה שרבינו כבר ביאר הדין במה הוא תלוי ובאר דדוקא כשאכל באלו כזית בכדי אכילת פרס אע"פ שבדרך אכילתן אין שם השיעור הזה לפי דרכן של בני אדם ולזה כתבו בהל' כגון כותח הבבלי מ"מ אם אכלו ודאי לוקה, עכ"ל. הרי שהוא אומר דלפי דרכן של בני אדם בכותח וכיוצא בו אין בהם כזית בכדי א"פ ובפרק א' לפי שהוצרך לחלק בין יש בהם כזית בכדי א"פ לאין בהם נקט יש בהם כזית ברישא והדר אמר דכי אין בו כזית אינו לוקה וכן דרך המדברים למינקט הן קודם ללאו אבל הכא נקיט סתמא לפי דרכן של בני אדם שאין בו כזית בכדי א"פ ועוד שכיון שלמעלה בפ"א חילק בין יש בו כזית בכדי א"פ לאין בו וכאן כתב סתם הא ודאי לא שני ליה לענין זה בין יש בו כזית בכדי א"פ לאין בו :

13) ראבי"ה חלק א - שאלות ותשובות סימן קסט

שאלה. יודיעני מורי על קדירה של חרס גדולה מחזקת סאתים ונותנים בה שכר כל השנה אם מותרת בהגעלה. כי אני מורה בה התירא, מדאמרינן במאני דקוניא בפסחים ובעבודה זרה דמשוי תלמודא חילוק בין יין נסך לחמץ משום דזה תשמישו בחמין וזה תשמישו בצונן, וחבירי חולקים עלי. אב"י מור"י : תשובה מרבינו אפרים.

לא ידעתי להבין מה ענין רתיחה והגעלה לכלי חרס, והלא התורה מעידה עליו שאינו יוצא מידי דופיו לעולם אם לא על ידי היסק או על ידי החזרת כבשונות, כדאיתא בפסחים ובזבחים. ואשר אמרת דלא גרע מיין נסך במאני דקוניא, לא דמי, דמאני דקוניא דייין נסך אין מכניסין לקיום ולהכי מותרים, אבל היכא שמכניסים לקיום כמו קנקנים של חרס תניא בהדיא שאסורים, וזה ששאלת הוה מכניסו לקיום בייין נסך ובחמץ לפי דברין. ואני נשאלתי על החביות של שכר מזופפים ומשירין זיפתן על ידי אור ונתנו לתוכו יין בפסח, והתרתיו, ועתה חברו עלי חבירי ואמרו שאסור אע"פ שנשרו זיפתן, ואמרת להם אם אתם מקניטים אותי אני מתיר אע"פ שלא נשרו זיפתן אלא מיד כשהוציא את השכר שכשך במים ואחר כך נתן לתוכו יין מותר הוא בפסח. ולא דמי לייין נסך שהיו בחביות ובקנקנים, דהתם כשיתן לתוכו יין כשר יפליט יין נסך טעמו והוא עיקר איסור, אבל הכא חביות של שכר כשיתפלט טעם שכר בייין בפסח הוי נותן טעם בר נותן טעם, משום דשכר בייין בפסח אינו עיקר איסור אלא על ידי תערובת חמץ, כדאיתא בפרק אלו עוברין, ואין בשכר אלא טעם חמץ, וכשיתן השכר טעם בחביות ומחביות טעם אחר לאו היינו ממש כדגים שעלו בקערה שמותר לאוכלן בכותח. ולא דמי לטעם יין נסך בחביות, דהתם עיקר איסור הוא ולא טעם איסור. ומטעם הזה יש לך להתיר קנקנים של שכר להשתמש בהם בפסח. ואומר אני כל מה שאמרו חכמים להגעיל כלי חמץ לצורך הפסח היינו אותן כלים שנשתמשו בהם עיקר חמץ, אבל אותן כלים שנשתמשו בהם טעם חמץ כגון

שכר ואפי' רותח אינן צריכים הגעלה, דנותן טעם בר נותן טעם הוא. ואפי' יורה שמבשלים בה שכר כל השנה אינה צריכה הגעלה, ולא כמו שאמרת דוקא חמץ בצונן, אלא אפילו שכר רותח אם נשתמש בכלי אינו צריך הגעלה. אפרים ב"ר יצחק:

תשובתי. מה שאנו אומרים שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, זהו אם קיבל טעם על ידי בישול, כדכתיב אשר תבושל בו ישבר (ויקרא ו' כ"א), אבל כשקיבל טעם על ידי צונן יוצא מידי דופיו, כדחזינן גבי יין נסך שיוצא מדופיו על ידי עירוי, וכאשר הוכחתי ממאני דקוניא. ומה שכתבת דלא דמי למאני דקוניא דאין מכניסו לקיום אבל זה ששאלתי הוי מכניסו לקיום ואסור בצונן ביין נסך, תשובתי אפילו הכי די לו ברתיחה, דהא אי עביד להו עירווי סגי להו בהכי, כדאמרין בפרק כל שעה בירושלמי הני גרביא דכותח ממלאים ג' ימים מעת לעת ומערן, והאי חמץ בצונן הוא, וכל היכא דמועיל עירווי הוא הדין רתיחה, כדאמרין בסוף מסכת עבודה זרה הרוצה לטהרן מיד מגעילן ברותחין, ואע"ג דההיא בשל עץ מיירי, מיהו הואיל דעירווי מועיל לעץ כמו לחרס הוא הדין לענין הגעלה הם שוים. אבל מורי שרוצה להתיר בלא רתיחה משום נותן טעם בר נותן טעם וכו', <כמו שכתבת לעיל>, אומר אני דשכר הוי חמץ גמור על ידי תערובות, כדמוכח באלו עוברין, והעירוב הוא גוף האיסור ולא נותן טעם, ואפילו ממש איכא והוא נותן טעם איסור עצמו בחביות, ולא דמי לנותן טעם בר נותן טעם. וגם ראיתי וחקרתי ענין מתקני השכר וידעתי כי כן הוא שיש בו ממש, ותדע דהא בפרק אלו עוברין חשיב שכר המדי בכלל הרי אלו באזהרה, שהיא מלקות, ואי לית ביה ממש הא אמר ר' יוחנן טעמו ולא ממשו אין לוקין עליו. ואם תאמר הא רבנן פליגי עליה דר' אליעזר ואמרו אין לוקין, שמע מינה דאין בו טעמו וממשו ואפי' הכי ר' אליעזר מחייב ליה מריבויא [ד]כל, בחמץ ולא בשאר איסורים, תריץ דהא דלא לקי לרבנן היינו טעמא משום דליכא כזית בכדי אכילת פרס, דבכי האי גונא אמר ר' יוחנן נמי, ור' אליעזר סבר דלקי מכל מחמצת. ואע"פ ששותים הרבה שכר ביחד ואינו דומיא דכותח, דלא שרפו ליה כחדא, כיון דאין הממש בעין (ו)ליכא כזית בכדי אכילת פרס. וכן בשכר של גוים אין בו משום בישולי גוים, ואע"ג דקימחא עיקר, אין הממש ניכר בו אע"פ שטעמו וממשו הוא. ותו אמאי מצריך ליה בירושלמי עירווי, אלא שמע מינה דממשו איכא כמו ביין נסך. ומה שהתיר מורי על דבר חביות שהשירו הזפת על ידי האור ונתנו לתוכו יין, שאוסרים בזה אע"פ שנישר הזפת, גם אני יוצא בעקבותיהם, כי אומר אני שבשכר יש ממשות האיסור כמו ביין נסך, ואינו נותן טעם בר נותן טעם. אב"י מור"י: